

4 ARALIK 2005 KAZAKİSTAN BAŞKANLIK SEÇİMLERİ ÜZERİNE

Cengiz SÜRÜCÜ*

ÖZET

Makale Kazakistan'da 4 Aralık 2005'te gerçekleştirilen Başkanlık seçimlerinin arka planını, seçim sürecini ve yakın sonuçlarını değerlendirmektedir. Yaygın beklentilerin aksine, yakın gelecekte ülkede istikrarın bir dizi ekonomik ve siyasi faktör nedeniyle bozulmayacağı öne sürülmekte ve uzun dönemli elit değişimi dinamikleri tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kazakistan, Başkanlık Seçimleri, Nursultan Nazarbayev, Siyasal Elit, İstikrar, Otan Partisi, Adaletli Bir Kazakistan İçin Hareketi*

4 Aralık 2005 Kazakistan başkanlık seçimleri Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da seçimler sonrası gerçekleşen 'renkli devrimler' benzeri bir iktidar değişikliğinin Kazakistan'da da gerçekleşip gerçekleşmeyeceği yönündeki tartışmalar eşliğinde yapıldı. Bununla birlikte, uluslararası gözlemcilerin beklentilerinin aksine seçimler görece sakin geçti ve başkan Nursultan Nazarbayev yedi yıl için iktidarını pekiştirmiş oldu. Seçimlerin en güçlü adayı resmi sonuçlara göre oyların % 91'ini alırken, muhalafet bloğu *Adaletli bir Kazakistan İçin* Jarmahan Tuyakbay ile oyların % 6.6'sını toplayabildi. Seçimlere katılım oranı Aralık ayı olmasına rağmen % 77 oranında gerçekleşti.¹ Seçimler uluslararası standartları yakalayamamakla birlikte, bölgede gerçekleştirilen önceki seçimlere oranla çok

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi.

¹ Gulnoza Saidzimova, "Kazakhstan: Officials Declare Nazarbaev Winner Of Presidential Election", *RFE/RL*, 5 Aralık 2005.

daha iyi hazırlık yapılmıştı ve seçim günü sonucu etkileyecek oranda düzensizlik yaşanmadı.

1990'lar boyunca uluslararası gözlemciler, bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya cumhuriyetlerinin etnik yada dini kökenli iç buhranlar ile çalkalanacağı, Tacikistan iç savaşı benzeri çatışmaların diğer Orta Asya ülkelerinde de yaygınlaşacağı beklentisi içerisindeydiler.² Orta Asya cumhuriyetlerinde istikrarlı bir gelecek görmeyen Rus ve Batılı uzmanlar, özellikle % 40'a varan etnik Rus nüfusuna sahip olan Kazakistan'ın bölgesel istikrarsızlığın merkezi olacağı beklentisini taşıyorlardı.³ 2006 sonunda bağımsızlığının 15. yılını kutlayacak olan Kazakistan, siyasi, etnik yada dinsel istikrarsızlık belirtileri göstermediği gibi, 1990'ların ortasında ülkeye egemen olan ekonomik krizi aşarak eski Sovyetler Birliği ardılı cumhuriyetler içerisinde en yüksek kalkınma rakamlarından birisine ulaştı. Enerji sektörüne yapılan uluslararası yatırımlar ile son beş yıldır % 10'a yakın kalkınma rakamları tutturarak Kazakistan, istikrarsızlık bir yana, uluslararası sermayenin bölgesel çekim merkezi haline geldi.

Kalkınma rakamlarının toplumun geniş kesimlerine etkisi sınırlı olmakla birlikte, Nazarbayev yönetimi özellikle Almatı, Astana, Atrau gibi şehirlerde yoğunlaşan görünür kalkınma dinamiklerini uzun erimli istikrar ve gelişme göstergeleri olarak kullanabilmektedir. Üstelik, per kapita alım gücü dikkate alındığında Kazakistan bölgede nüfusu görece en varlıklı olan ülke durumundadır. Petrol ve doğal gaz gelirlerinin 15 milyon nüfusu olan ülkede uzun dönemde toplumsal refah düzeyini önemli ölçüde yükselteceği beklentisi yaygındır. Rus azınlığına güven verebilen dengeli etnik politikaları ve Kazaklar arasında ulusalcı görünümü ile destek alabilen Nursultan Nazarbayev onbeş yıllık iktidarı boyunca toplumun geniş kesimlerinden destek bulabilmiştir. Uluslararası politikada da Rusya da dahil olmak üzere geniş ittifaklar geliştirebilen Nazarbayev, Batı kaynaklı yatırımları ülkesine çekerken, başta enerji olmak üzere stratejik sektörlerde Batılı çıkarlar ile Rus çıkarlarını dengeleyerek, ülke içerisindeki Rus azınlıktan destek alabilen deneyimli bir devlet adamıdır.

---

² Bkz. Peter Hopkirk, *The Great Game, On Secret Service in High Asia*, (London: John Murray, 1990); Edward K. Meyer & Simon B. Brysac, *Tournament of Shadows, The Great Game and the Race for Empire in Central Asia*, (Washington D.C.: Counterpoint, 1999); Graham H. Fuller, *Central Asia: The New Geopolitics*, (Santa Monica: Rand Corporation Publications, 1992); Shirin T. Hunter, *Central Asia Since Independence*, (Washington D.C.: The Center For Strategic and International Studies, 1996); Ronald Sagdeev & Simon Eisenhower, *Central Asia: Conflict, Resolution and Change*, (Chevy Chase: CPSS Press, 1995); Boris Z. Rumer, "The Gathering Storm in Central Asia", *Orbis*, Cilt:37, Sayı:1, Kış 1993, s. 89-106.

³ 1999 nüfus sayımına göre Ruslar nüfusun % 30'unu oluşturmaktadır.

Sovyetler Birliğinden kalan kültürel mirasın bir uzantısı olarak Kazakistan'da yurttaşlar Kazakistan'ın ekonomik ve siyasi durumunu diğer Orta Asya ülkeleri ile, özellikle de Özbekistan ile karşılaştırma geleneğine sahiptir. Gerek siyasi istikrar, basın özgürlüğü ve siyasi çoğulculuk, gerekse ekonomik göstergeler dikkate alındığında Kazakistan yönetimi Özbekistan ile yapılan karşılaştırmadan avantajlı çıkmaktadır. Özbekistan'da Kerimov hükümeti Sovyetler Birliğinin dağılmasından beri toplumsal muhalefete karşı izlediği aşırı otoriter politikaları ile bilinmektedir. Özellikle 1990'ların ikinci yarısında Fergana Vadisi'nde etkili olan İslami uyanışa karşı Özbek hükümetinin izlediği sertlik politikası ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemiştir. 2005 Mayıs'ında Özbekistan'ın Andican şehrinde başgösteren protestolar karşısında bine yakın muhalifin güvenlik güçlerince öldürülmesi, Nazarbayev hükümetinin ılıman imajını güçlendirmiştir.

Batılı gözlemciler arasında yaygın olan Orta Asya hükümetlerinin diktatörlükler tarafından yönetildiği, demokrasinin gelişmesinin önündeki en önemli engelin otoriter yönetimler ve baskı politikaları olduğu yönündeki düşünce ciddi sorunlar içermektedir. Batılı uzmanların bu yargıyı desteklemek için kullandıkları en önemli gösterge, seçimler sonucunda iktidar değişikliğinin gerçekleşmemesidir. En azından Kazakistan'da seçmenlerin çoğunluğu bu düşünceyi paylaşmamaktadır. Halk arasında Kazakistan'da demokratikleşme konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı kanısı yaygındır. Demok-ratikleşmenin uzun erimli bir süreç olduğu, halk arasında demokrasi kültürünün otur-mamış olduğu, Kazakistan'ın zamana ihtiyacı olduğu, ekonomik gelişmenin, siyasi istikrarın demokratikleşmeden daha öncelikli olduğu sıkça sözedilen diğer gerek-çelerdir. Üstelik yukarıda bahsedildiği üzere halk arasında karşılaştırma yapıldığında Kazakistan İngiliz demokrasisi ile değil diğer Orta Asya ülkeleri ile karşılaştırılmaktadır. Bu tür karşılaştırmalarda, ülkenin siyasi yapısı demokratik olarak gösterilebilmek-tedir. Halk arasında demokratikleşmenin bir sonuç değil bir süreç olduğu düşüncesi yaygındır.

Sovyetler Birliğinden miras kalan siyasi kültürün bir diğer yansıması halk arasında siyasete ve siyasetçiye duyulan güvensizliktir. Eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinde yapılan kamuoyu araştırmaları, halk arasında siyasete güvensizliğin yaygın olduğunu göstermektedir. Devlet başkanı ve ordu siyaset üstü olarak görülmekte ve en çok itimat edilen kurumlar olarak görülmektedir. Seçimler sonucu iktidar değişiminin nadiren gerçekleşmesi devlet başkanının siyaset üstü istikrar kaynağı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Devlet başkanının aksine siyasi partilere güvenilmemektedir. Kazakistan'da dahil olmak üzere Orta Asya ülkelerinde siyasi partilerin geçen yıllarda başkent elitinin dışına taşabilen kamu örgütleri haline gelememesinde Sovyetler Birliğinden miras kalan itimatsızlık kültürü önemli rol oynamaktadır. Siyasetçiye karşı itimatsızlığın aksine devlet

başkanı siyaset üstü bir figür olarak uzun dönemli istikrar kaynağı olarak algılanmaktadır.

Diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi Kazakistan'da da örgütlü muhalefet zaman içerisinde güçlenememiş, hükümete alternatif olabilecek yaygın ve örgün politikalar geliştirmekten uzak kalmıştır. Muhalefet Almatı ile sınırlı Rusça konuşan, eğitilmiş, elit kesim ile özdeşleştirilmekte, toplumsal tabanı bulunmamaktadır. Kazakistan'da muhalefet partilerinin iddialarının aksine hükümetin muhalefet üzerinde uyguladığı baskı politikaları muhalefetin zayıf kalmasının ana nedeni değildir. Hükümet muhalefete karşı çeşitli baskı politikaları uygulamakla birlikte, muhalefet Almatı ile sınırlı kalan entellektüel çevrenin dışına çıkabilen, halkın geniş kesimlerini harekete geçirebilen güven ortamını yaratamamıştır.

Bağımsızlık ile birlikte ünlü Kazak yazar Olcas Süleymenov'un kurduğu *Halkın Kongresi Partisi* etrafında toplanan Kazakistan muhalefeti, 1994 yılında *Respublika* isimli Parlamento grubunu oluşturmuş, 1990'ların ikinci yarısında hükümetten kopan Başbakan Kajegeldin'in kurduğu *Cumhuriyetçi Halk Partisi*, Serikbolsın Abdildin'in liderliğindeki *Komünist Partisi* ve diğer küçük partilerin kurduğu *Demokratik Güçler Koalisyonu* iç çekişmeleri aşamamıştır. 1999 yılında gerçekleşen başkanlık seçimlerine katılımı engellenen muhalefet adayı Kajegeldin yolsuzluk ile suçlanınca yurtdışına çıkarak Kazakistan siyasetinde marjinalleşmiştir. 1999 yılında eski bakan Petr Svoik ve Murat Avezov tarafından kurulan *Yurttaş Hareketi* 2001 yılında Kajegeldin'in *Cumhuriyetçi Halk Partisi* ve *Halkın Kongresi* partileri ile birleşerek *Birleşik Demokratik Yol Partisini* oluşturmuş, ancak yeni parti halktan beklediği desteği alamamış ve 2004 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimlerine katılamamıştır. 2004 yılındaki parlamento seçimlerinde meclise milletvekili sokabilen tek muhalefet partisi, 2001 Kasım'ında hükümet içerisinde patlak veren siyasi kriz sonucunda doğan *Kazakistan'ın Demokratik Tercih*'nin uzantılarından birisi olan *Ak Jol* partisiydi.⁴ Parlamento seçimlerinde Nazarbayev yanlısı *Otan Partisi* oyların çoğunluğunu kazanmıştı.⁵

Kazakistan'ın Demokratik Tercih, Rahat Aliyev grubu ile Pavlador valisi Galimcan Jaykanov, Başbakan yardımcısı Oraz Jandasov ve eski enerji bakanı Muhtar Abilazov arasında patlak veren iktidar mücadelesi sonucunda doğmuştu. Partinin iki lideri hakkında açılan vergi yolsuzluğu ve görevi kötüye kullanma

⁴ Demokratik Tercih Hareketi hakkında detaylı bilgi için bkz. Barbara Junisbai, "The Democratic Choice of Kazakhstan: A Case Study in Economic Liberalization, Intraelite Cleavage, and Political Opposition", *Demokratizatsiya*, Yaz 2005.

⁵ 19 Eylül 2004'te gerçekleştirilen seçimlerde Otan partisi oyların % 60'ını kazandı. 77 üyeli alt Mecliste 10 sandalye partilere ayrılmıştı. Otan 10 sandalyenin 7'sini, Dariga Nazarbayeva'nın partisi ASAR 1, Sivil ve Köylü Partileri Bloğu 1 ve Ak Jol 1 sandalye kazandılar.

davaları sonucunda Jaykanov ve Abilazov yedişer yıl hapse mahkum edildiler. Hastalığı nedeniyle bir süre sonra serbest bırakılan Abilazov'un aksine, Jaykanov ancak 2005 seçimlerinden sonra Ocak 2006'da hapisten çıkabildi.⁶ Lideri hapiste olan *Kazakistan'ın Demokratik Tercih*i ülkenin en güçlü işadamlarını bünyesinde barındırdığından hükümete alternatif olabilecek potansiyele sahipti. *Kazakistan'ın Demokratik Tercih*i 2005 Bahar'ında kapatılmasına rağmen, parti çevresinde toplanan muhalefet grubu 2005 Aralık'ında gerçekleşen Başkanlık seçimlerinde ana muhalefeti oluşturdu. *Kazakistan'ın Demokratik Tercih*i üzerinde artan siyasi baskılar sonucunda partiden kopan bir grup ılımlı politikacı *Ak Jol* partisini kurdular. *Ak Jol'un* liderliğini eski çalışma bakanı Alihan Baymenov ve Rahat Aliyev ile ters düşen Bulat Abilov yürütmekteydi. *Ak Jol* Partisi *Kazakistan'ın Demokratik Tercih*i'den daha ılımlı bir muhalefet izlemekteydi. *Ak Jol* Nisan 2005'te bir kez daha bölünerek, Bulat Abilov, Altınbek Sarsenbayev ve Oraz Jandasov liderliğinde *Nagız Ak Jol* partisi kuruldu. *Kazakistan'ın Demokratik Tercih*i kapatılıp, *Ak Jol* bölünürken muhalefet hükümetten kopan iki ismi saflarına çekerek seçimler öncesi güçlenme eğilimi gösteriyordu. 1994 parlamento seçimlerinde çoğunluğu sağlayan Nazarbayev yanlısı *Otan* partisinin lideri Jarmahan Tuyakbay ile eski Enformasyon Bakanı Altınbek Sarsenbayev hükümetten koparak muhalefete katıldı. Başkanlık seçimleri öncesi *Kazakistan'ın Demokratik Tercih*i, *Cumhuriyetçi Halk Partisi*, *Nagız Ak Jol* ve *Komünist Partisi*, *Adaletli Bir Kazakistan İçin Koalisyonunu* kurarak Tuyakbay'ı Başkanlık seçimlerinde aday gösterdiler. Tuyakbay'ın yanısıra, koalisyona katılmayarak aday olan *Ak Jol* Partisi lideri Alihan Baymenov Nazarbayev'e karşı şans tanınan diğer isimdi.

Seçimler görelî olarak sakin geçmekle birlikte, seçimlerden önce başkan Nazarbayev lehinde kapsamlı 'ikna' kampanyaları yapılmıştı. Kampanyalar Nazarbayev'in seçimleri kaybetmesi endişesinden çok, Cumhurbaşkanı'na % 90'a ulaşan halk desteğini garantilemek amacı taşımaktaydı. Kazakistan genelinde muhalefet liderlerinin seçimlerde önemli bir varlık göstermesi beklentisi yoktu. Ancak seçimler öncesinde ve seçim günü % 15-20 oranında belirmesi beklenen muhalefet oylarının % 10'un altında tutulması amaçlanmıştı. Seçimler öncesi yapılan kamuoyu yoklamalarında Nazarbayev % 75-80 arası oy almaktaydı, seçimler sürecinde yapılan yerel ancak kapsamlı 'ikna' çalışmaları oyların % 90'ın üzerinde çıkmasında etkili oldu.

⁶ Abilazov cezaevinden çıktıktan sonra siyasetten çekildi. Cakiyanov'un siyasi tercihi belirginleşmiş değil, *Kommersant*, 18 Ocak 2006.

Seçim sonuçları muhalefetin marjinalliğini bir kez daha kanıtlamış oldu. Programlarını hükümetin yolsuzlukları, ekonomik sorunlar ve demokratikleşme üzerine kuran muhalefet liderlerinin bir dönem hükümet içerisinde yer alıpta, çıkar çatışmaları sonucunda muhalefete geçmiş isimlerden oluşması, inandırıcılıklarını azaltmaktadır. Altınbek Sarsanbayev, Galimjan Jaykanov, Bulat Abilov, Oraz Jandasov, Jarmahan Tuyakbay, Alihan Baymenov, Akejan Kazegeldin hükümetten kopan muhalefetin en belirgin yüzleridir. 2000'lerin başında beliren bu yeni yüzlerin 1990'ların muhalif yüzlerinden farkı, yeni muhalefetin önemli ekonomik varlığı bulunan ve oligark olarak adlandırılan isimlerden oluşmasıdır. Hükümet içi grupların çatışmaları sonucu kendilerini muhalefette bulan bu isimler hem hükümet deneyimine sahip hem de mobilize edebilecekleri büyük mal varlıkları ile uzun dönemde kalıcı bir muhalefetin oluşabileceğini düşündürmektedirler.

Nazarbayev hükümeti seçimlerden sonra kapsamlı hükümet değişiklikleri yapılmayacağı yönünde sinyaller vermektedir. Daniyel Ahmetov Başbakanlığındaki hükümette yakın gelecekte ciddi değişiklikler yapılması beklenmemektedir.⁷ Bununla birlikte Nursultan Nazarbayev, seçimlerden önce demokratikleşme konusunda kapsamlı projelerin yaşama geçirileceği konusunda özellikle uluslararası çevrelere mesajlar vermişti. 2003'ten beri görevde olan Ahmetov hükümeti ekonomik başarıları ile bilinmekle birlikte, genç ve Batı'da eğitim görmüş orta düzey Kazak bürokratları arasında yavaş ve muhafazakar olarak eleştirilmektedir. Nazarbayev'in muhtelif defalar söz verdiği demokratikleşmenin 2009 yılı için AGİT başkanlığına başvuru yapan mevcut Kazak hükümeti tarafından ne oranda yaşama geçirilebileceği muğlaklığını korumaktadır.

Seçimler sonrasında kayda değer en önemli gelişme *Nagız Ak Jol* partisinin eş başkanlarından Altınbek Sarsenbayev'in Almatı yakınlarında şoförü ve koruması ile birlikte ölü bulunması olmuştur.⁸ Seçimlerden önceki ay, 12 Kasım 2005'te Almatı'daki evinde öldürülen muhalefet lideri Zamanbek Nurkadilov ile birlikte ikinci siyasi cinayeti oluşturan Sarsenbayev cinayeti, Kazakistan'ın siyasi krizlerden uzak olmadığına işaret etmektedir. Gerek Nurkadilov gerekse Sarsenbayev hükümet içerisindeki yolsuzluk olaylarına ilişkin açıklamalar yaptıktan sonra öldürülmüşlerdir. Kazakistan'da oldukça tanınmış bir siyasetçi olan Sarsenbayev'in öldürülmesinin kişisel nedenlerle eski başbakan yardımcısı Erjan Utembayev tarafından *Arıstan* (Arslan) isimli istihbarat örgütünün beş üyesine yaptırıldığı resmi

---

⁷ "Operation Successor", *Gazeta Kz*, 26 Ocak 2006

⁸ Gulnoza Saidazimova, "Kazakhstan: Opposition Blames Regime for Sarsenbaev's Death", *RFE / RL*, 14 Şubat 2006.

olarak açıklanmakla birlikte, olayda daha önce duyulmamış bir hükümet gizli servisinin yer almış olması, olayın siyasi boyutlarının bulunduğunu göstermektedir.⁹

İlerleyen yıllarda hükümetten kopan siyasetçilerden oluşan Kazak muhalefeti ile hükümet içerisindeki çıkar grupları arasındaki çatışmalar Kazakistan siyasetindeki ana çatlakları oluşturacaktır. Hükümet içerisinde en önemli çıkar grubu olan Nursultan Nazarbayev'in kızı Dariga Nazarbayeva ile kocası Rahat Aliyev 1990'ların ortasından itibaren bir dizi siyasi krizin nedeni olmuştur. Genç oligark Bulat Abilov ile 1997'de çıkar çatışmasına giren Dariga/Rahat Aliyev grubu Abilov'u hükümetten uzaklaştırmış, ülkenin en büyük medya grubundan *Kontinent* dergisi ve *Karavan* gazetelerini almış, *KTV* ve *Habar* kanallarını ele geçirmiş, 2001 yılı sonunda dönemin Başbakanı Kasımurat Tokayev'i istifanın eşiğine getiren ve Abilazov-Jaikanov'un hükümetten kopmasına neden olan siyasi krizin nedeni olmuştur. Tokayev'in Dışişleri Bakanlığına getirilmesi ile sınırlanabilen krizde Nursultan Nazarbayev Aliyev grubunu frenleyemediğini göstermiştir. Dariga Nazarbayev 2003 yılında kurduğu *Asar* siyasi partisi kanalı ile Nazarbayev sonrası başkan adayı olacağına ipuçlarını vermekle birlikte, Nazarbayev sonrası iktidar mücadelesi Nazarbayeva'nın beklediğinden çok daha karmaşık ve çetrefil olacaktır. Jaykanov benzeri genç ve yetenekli bir bürokratin hükümet içerisinde sivrilerek, ismi oldukça lekelenmiş olan çıkar gruplarına/oligarklara karşı ortak payda sağlayabilecek bir koalisyon oluşturması daha olası gözükmektedir.

Kazakistan ekonomisi ve ekonomi eliti çeşitlendiği oranda yönetici elit arasında beliren çıkar çatışmaları yeni gruplaşmalar oluşturmakta, gününbirlik kazanılan servetler kısa bir sürede el değiştirebilmektedir. 1990'larda yıldızı parlayan Bulat Abilov'un kaçınılmaz düşüşü, Muhtar Abilazov'un *Turan Alem Bank*'ı Rahat Aliyev'e kaptırması ve benzeri kırılmaların Kazakistan siyasetine yön veren dinamiği oluşturacağını göstermektedir. Sovyetler Birliği ardılı ülkelere egemen olan kamu kaynaklarının özel çıkarlar tarafından talan edilmesi olgusu, ekonomik liberalizasyonu önemli ölçüde tamamlamış olan Kazakistan'da da siyasi istikrarı tehdit eden boyutlardadır. Kurumsallaşmanın bireysel ilişkiler lehine terkedildiği, kamu alanının özel alan tarafından yutulduğu ülkede istikrar, bireyleri aşabilen kurumsal çözümler üretebilmekte yatmaktadır. Nazarbayev'in popüler bir lider olması, ustaca kurulan uluslararası ittifak ilişkileri ve halkın çaresizliği üzerine kurulan iktidar, liderin doğal ömrü kadar kalıcı olacaktır. Uzun dönemde, yolsuzluk batağına saplanmış olan siyasi elitin kişisel ittifaklar ile yürüttükleri politikaların

⁹ Gulmira Arbabaeva, "Murder Widens Political Gulf in Kazakhstan", *IWPR Reporting Central Asia*, 24 Şubat 2006; "Kazakhstan: Authorities Insist Personal Enmity Behind Sarsenbaev's Murder", *RFE / RL*, 27 Şubat 2006.

kalıcı iktidarlar sağlaması beklenmemektedir. Ünlü Sovyet muhalifi Saharov'un dediği gibi tarihin köstebeği derinden kazmaktadır.